

**КУЛТУРНА ГЕОГРАФИЈА – АСПЕКТ И ДИСЦИПЛИНА ДРУШТВЕНЕ
ГЕОГРАФИЈЕ**Мирко Грчић¹¹Географски факултет, Универзитет у Београду, Република Србија

Сажетак: Културна географија је настала као реакција на географски детерминизам и статични дескриптивни приступ у истраживањима особености распрострањења културних елемената и форми у класичној антропогеографији. Њеним оснивачем сматра се амерички географ Карл Сауер (Sauer, 1925), иако су њени аспекти били заступљени и раније у антропогеографији и географији човека (*Géographie humaine*). И данас се културна географија дефинише различито – као строга наука са својим методолошким апаратом, или као аспект или начин посматрања у географији. Сауер је дефинисао ову науку у духу посибилистичког концепта географије Пол Видал де ла Блаша. У духу тог концепта развијала се и српска антропогеографска школа Јована Цвијића, која такође има изразит културно-географски аспект. Циљ овога рада је да размотри питања предметне и методолошке суштине културне географије, у светлу различитих приступа и праваца развоја.

Кључне речи: Културна географија, културологија, антропогеографија, културни пејзаж, ландшафт.

Scientific review paper

CONCEPT OF CULTURAL GEOGRAPHY AS A SCIENCEMirko Grčić¹¹Faculty of Geography at Belgrade University, Republic Serbia

Abstract: Cultural geography was created as a reaction on geographic determinism and static descriptive approach in researching of the characteristics of cultural elements and forms distribution in classical anthropogeography. An American geographer Carl Sauer (1925) is considered to be its founder, although its aspects were present in Anthropogeography and Human geography (*Géographie humaine*) before. Even today, Cultural geography is defined differently - as a strict science with its methodological apparatus, or as an aspect or way of looking in geography. Sauer has defined this science in the spirit of possibilistic concept of geography of Paul Vidal de la Blache. In the spirit of this concept Jovan Cvijić's Serbian anthropogeography school was developed, which also has expressive cultural-geographical aspect. The aim of this paper is to discuss issues of subject and methodological essence of Cultural geography in the light of different approaches and directions of development.

Key words: Cultural geography, culturology, anthropogeography, cultural landscape, landshaft.

УВОД

Реч *култура* (лат. *culture* – обрађивање, израда) се појавила у француском језику (XIII век), праћена речима култиватор и култивисати – обрађивати земљу (*agriculture*, *civiculture*, *horticulture*). То је морало бити праћено „обрадом“ самог човека, т.ј. духов-

INTRODUCTION

The word *culture* (lat. *culture* - cultivation, production) appeared in French language (XIII century), followed by the words of a cultivator and cultivate - to cultivate the land (*agriculture*, *civic culture*, *horticulture*). It had to be followed by “cultivating” the man, i.e. spiri-

ном културом. У том смислу Волтер (XVIII век) је употребио тај појам у ширем значењу у смислу „духа, нарави, предрасуда, култова, уметности и заната“ народа. Ова реч се сматрала синонимом за *цивилизацију* све до XIX века, а то је и данас у Француској и Америци (Zelinsky, 1973). Ипак, ако је човек цивилизован, не мора да значи да је и културан, и обрнуто. У чему је разлика? Уопште можемо рећи да је култура пракса, а цивилизација тековина етноса.

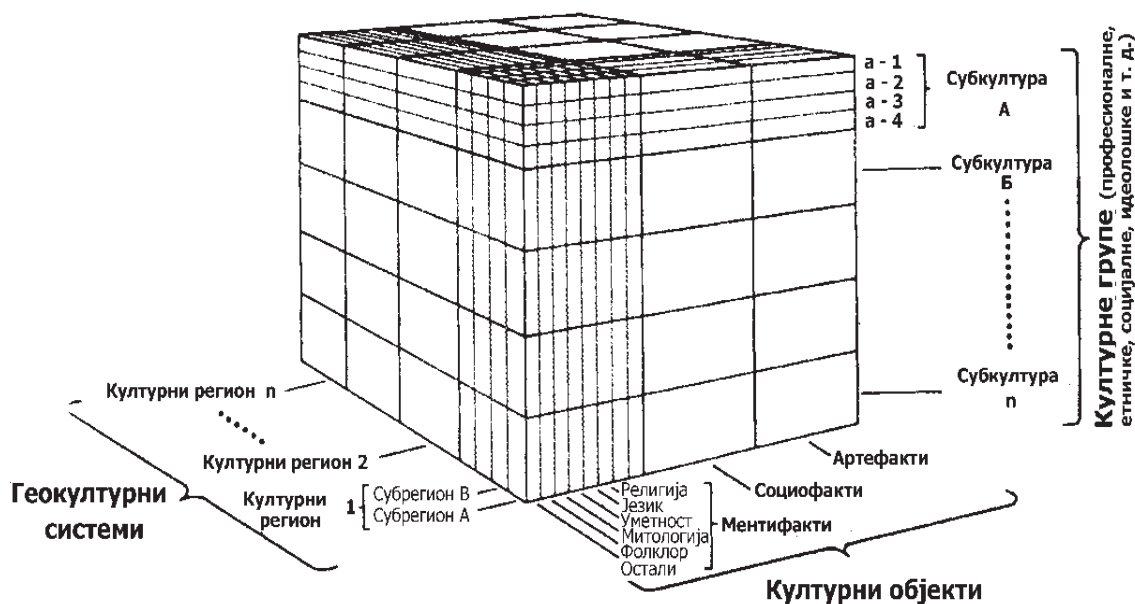
У различитим дефиницијама појам културе има три смислена значења: традиционално, научно и „очовечено“ (супротно генетском, инстинктивном, „варварском“). Дакле, појам културе обухвата све оно што човек није добио од природе већ је стекао учењем и традицијом унутар социјалне групе, а то могу бити различите ствари – језик, религија, истријско памћење, литература, естетске преференције, однос према природи, обичаји, моралне норме и правила. По моделу Хакслија (Huxsley, 1966; према: Хаггет, 1979), који се уклапа у хоролошки концепт географије (сл. 1), културу у ширем смислу чини скуп суперструктура друштвено-економског живота:

1. *Ментифакти* – ментално повезују људе у једну духовну и моралну заједницу (религија, језик, магија, фолклор, уметничке традиције, књижевност, наука).
2. *Социофакти* – повезују људе у једну социјалну заједницу (породични односи, односи међу половима, принципи васпитања деце, политичка култура, култура комуникација).
3. *Артефакти* – повезују друштво с материјалном (животном) средином (облици производно-економске делатности, који омогућују да се задовоље основне потребе човека у храни, становању, средствима комуницирања).

tual culture. In this sense, philosopher Voltaire (eighteenth century) has used this term in a broad sense of meaning “spirit, nature, prejudice, cults, arts and crafts” of people. This word was considered to be synonymous with *civilization* until the nineteenth century, and it is still in France and America (Zelinsky, 1973). However, if the man is civilized, does not necessarily mean that he is cultured, and vice versa. What’s the difference? In general, we can say that the culture is a practice, and the civilization is achievement of ethnos.

In the various definitions, the term of culture has three meanings: traditional, learned and “humanized” (as opposed to genetic, instinctive, “barbarian”). Thus, the concept of culture encompasses everything that a man has not received from nature, but gained by learning and tradition within social groups. These can be different things - language, religion, historic memory, literature, aesthetic preferences, relationship with nature, customs, moral standards and rules. According to the model of Huxley (Huxsley, 1966) which fits into the chorological concept of geography, in broad sense, culture is consisting of a set of superstructures of socio-economic life:

1. *Mentalfacts* - mentally connects people in a spiritual and moral community (religion, language, magic, folklore, tradition, art, literature, science).
2. *Sociofacts* - connects people in one social community (family relations, gender relations, the principles of the upbringing of children, political culture and the culture of communication).
3. *Artifacts* - connects society with material (living) environment (forms of production and economic activity, which allow the basic needs of man in food, housing, and means of communication to be satisfied).

Сл. 1. Схематски тродимензионални модел културе (Зелински, 1989)

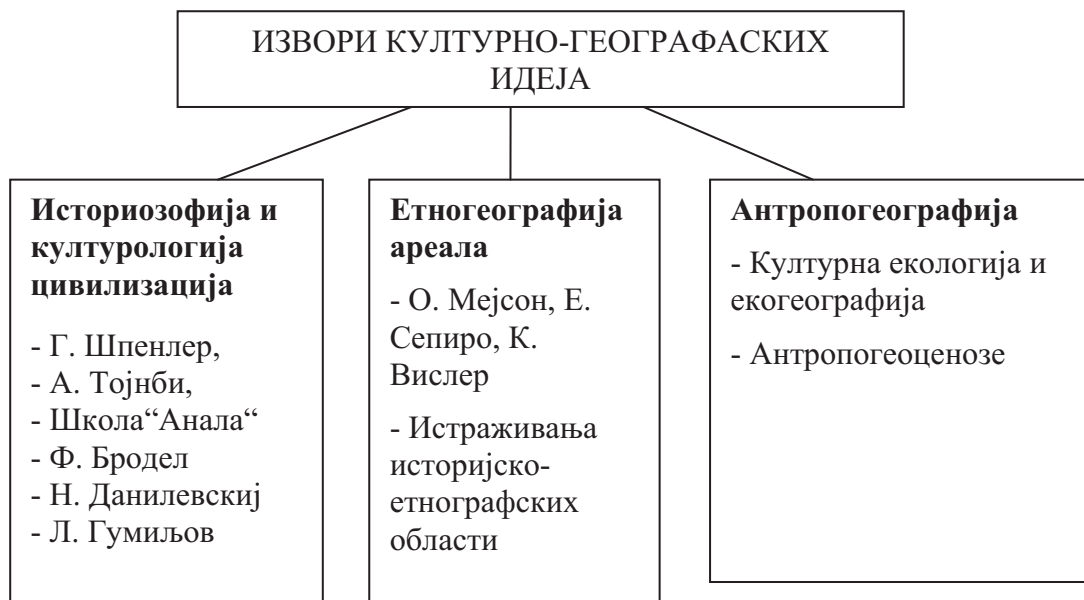
Fig. 1. Schematic three-dimensional model of culture

ИЗВОРИ КУЛТУРНО-ГЕОГРАФСКИХ ИДЕЈА

SOURCES OF CULTURAL-GEOGRAPHIC IDEAS

Културологија XIX – XX века само је назначила могуће путеве примене географског приступа у истраживањима културе. Питања покретачких снага развоја и закономерности распрострањења културних елемената и комплекса, која се јављају као кључни за културну географију, најпре су била постављена у историософији, антропологији и културологији, у виду стадијално-еволутивних концепција развоја цивилизација (Грчић, 2005г). Културологија ипак није могла решити специфичне географске проблеме, као што су, одређивање културних граница и диференцијација светског културног простора. Та питања су покренула развој географије у правцу антропогеографије, географије човека и коначно – културне географије.

Culturology of nineteenth and twentieth century has only indicated possible ways of applying of geographic approach in the researches of culture. Questions of driving forces of development and regularities of distribution of cultural elements and complexes, which appear as the key questions for cultural geography, were first asked in historiosophy, anthropology and culturology, in the form of stadial-evolutionary concepts of the development of civilizations (Grčić, 2005d). However, culturology couldn't solve specific geographical problems, for example, determining the cultural boundaries and differentiation of the world cultural space. These issues were launched the development of geography towards anthropogeography, geography of man, and finally - cultural geography.

Сл. 2. Извори културно-географских идеја

Fig. 2. Sources of cultural-geographical ideas

1. Геодетерминистички концепт био је карактеристичан за класичну антропогеографију као науку о односу између човека и природне средине. Главна теоријска основа „ране“ антропогеографије био је географски материјализам француских просветитеља (Ш. Монтескје, Ж. Ж. Русо и други), филозофски систем Г. Хегела и научни системи немачких географа А. Хумболта и К. Ритера. Карл Ритер (1852) је сматрао, да човек са својом културом игра искључиву улогу у историјском процесу формирања Земље и у томе је његов Божански позив. Може се рећи да је Ритер био весник хуманистичког и културолошког начела у географији. Одбацијући материјализам Просветитељства, он је нагласио метафизичку димензију човека и света. Постепено обухват културе се проширује на материјалну културу. Ф. Рацел, одушевљени заговорник географског детерминизма, бавио се и истраживањима културне дифузије и културне адаптације. Потом се прешло на обимнија, мултифакторска истраживања. Развијају се везе с територијом (тлом), које су основа за дефинисање *културних региона* (Hettner, 1927).

1. Geodeterministic concept was characteristic for the classic Anthropogeography as the science of relationship between the man and the environment. The main theoretical basis of “early” anthropogeography was geographical materialism of French enlightenment (C. Montesquieu, J. J. Rousseau and others), philosophical system of G. Hegel and scientific systems of German geographers A. Humboldt and C. Ritter. Carl Ritter (1852) believed that man with his culture plays an exclusive role in the historical process of formation of the Earth and that is his Divine calling. It can be said that Ritter was a herald of humanistic and culturological principles in geography. Rejecting the materialism of the enlightenment, he emphasized the metaphysical dimension of man and the world. Gradually, the scope of culture extends to the material culture. F. Ratzel, enthusiastic proponent of geographical determinism, also dealt with researches of cultural diffusion and cultural adaptation. Then, it was moved to more comprehensive, multifactor studies. Relationships of social development with the territory are the basis for defining *cultural regions* (Hettner, 1927).

Како географи, тако и културолози почетком 20. в., стављају акценат на улогу природних фактора у културогенези. У томе правцу радила је позната америчка школа К. Вислера, једног од твораца концепције *culture area*. Појављују се појмови „културна екологија“ и „екологија човека“ (human ecology). Коначно, издају своје радове знаменити следбеници географског детерминизма Елен Черчил Семпл, Елсворт Хантингтон, Алберт Пери Бригхем и други.

2. Посибилистички концепт је ухватио дубоке корене у културној и социјалној географији. Наиме, почетком 20. века француски географ Пол Видал де ла Блаш је истакао да природни услови не детерминишу, већ дају могућности (possibilité) за цивилизацијски прогрес. Начин коришћења могућности зависи од фактора који формирају природно-антропогене пределе или пејзаже (pays), као што су:

- начин живота становништва (genre de vie) или култура,
- непосредно функционално окружење (milieu), схваћено као стваралачки друштвени избор.

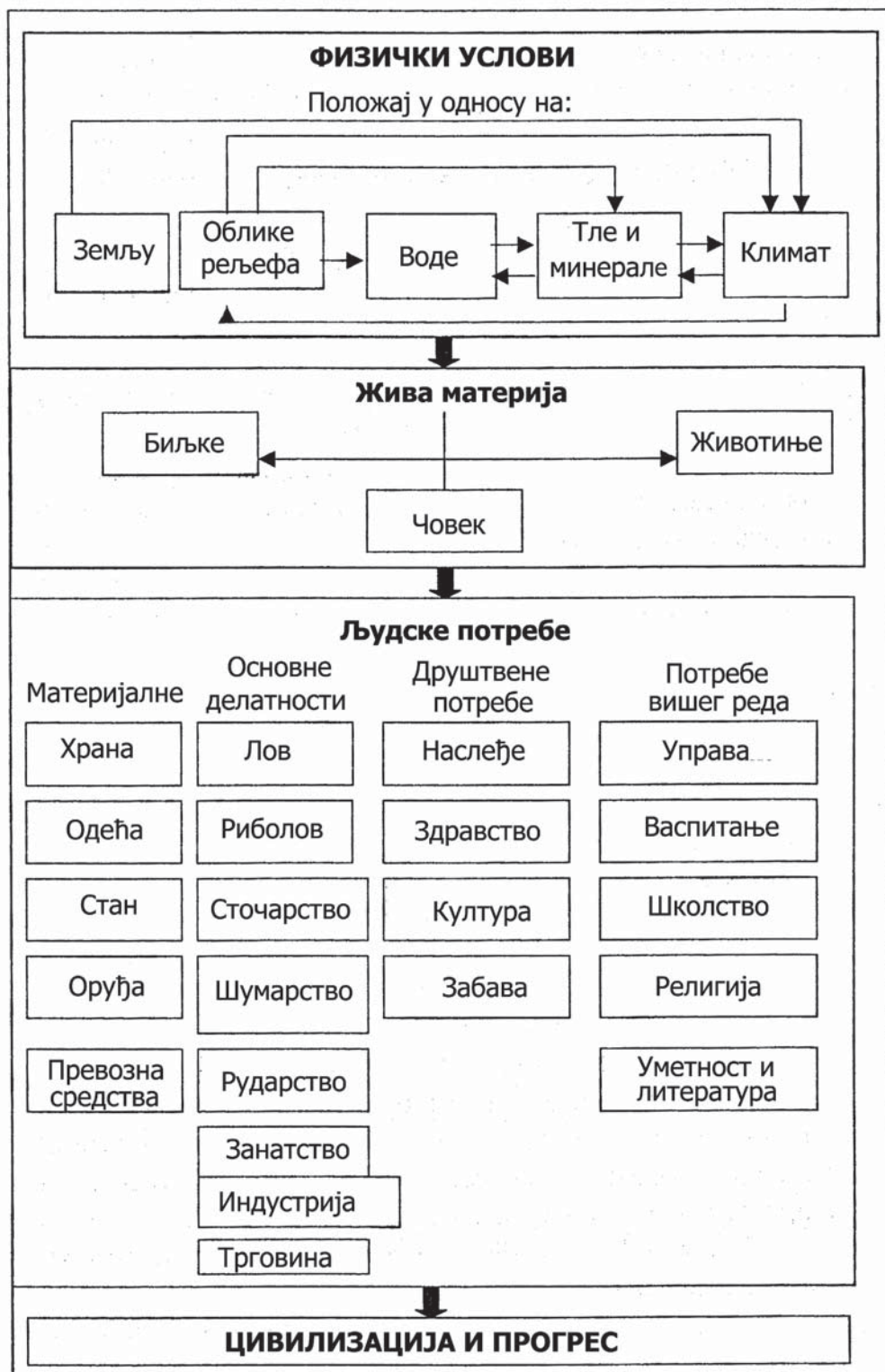
Видал је посебно уважио духовну културу и улогу нематеријалних вредности у формирању региона. Он је дефинисао културу (на француском *civilization*), као извор идеја, вредности, обичаја и веровања. Ови елементи се садрже у појму „начин живота“ (genre de vie), који се огледа у елементима материјалне културе у датом региону (нпр. локалној архитектури, оригиналним инструментима и оруђима, начину коришћења земљишта, физичким цртама и фолклорним особеностима становништва). Култура присуствује кроз своје елементе у средини, створеној међудејством човека и природе (сл. 3). Развој те посибилистичке идеје довео је Видал де ла Блаша до схватања, да култура даје човеку стваралачке и рушилачке снаге, које га чине независним од детерминизма природне средине (Бъчваров, 2004).

As geographers, and culturologists in early 20th century, put accent on the role of natural factors in culturogenesis. Famous American school of C. Wissler (1923), who is one of the creators of the concept of *culture area*, was working in that direction. The terms “cultural ecology” and “human ecology” appear. Finally, famous followers of geographical determinism Ellen Churchill Semple (1911), Ellsworth Huntington (1907), Albert Perry Brigham (1903), and others, betray their works.

2. Possibilistic concept has caught deep roots in the cultural and social geography. In fact, in the early 20th century French geographer Paul Vidal de la Blache noted that natural conditions do not determine, but give the possibilities (possibilité) for the progress of civilization. The way to using the possibilities depends on factors that form a natural-anthropogenic landscapes or sceneries (pays), such as:

- A way of life of the population (genre de vie), or culture,
- Immediate functional environment (milieu), understood as a creative social choice.

Vidal especially respected spiritual culture and the role of immaterial values in the formation of region. He defined culture (fr. *civilization*), as a source of ideas, values, customs and beliefs. These elements are included in the notion of a way of life (genre de vie), which is reflected in the elements of material culture in a given region (e.g., local architecture, original instruments and tools, land use, natural features and folkloric characteristics of the population) (P. Blache, 1922). Culture is present in the environment through its elements, created by the interaction of man and nature. Development of this possibility conception have led Vidal de la Blache to the comprehension that culture gives the creative and destructive forces to man, that make it independent of environmental determinism (Бъчваров, 2004).

Сл. 3. Јединство људских поступака у простору по Видал де ла Блашу (извори: Vidal de la Blache, 1922, *Elements de la géographie humaine*; Бъчваров, 2004)

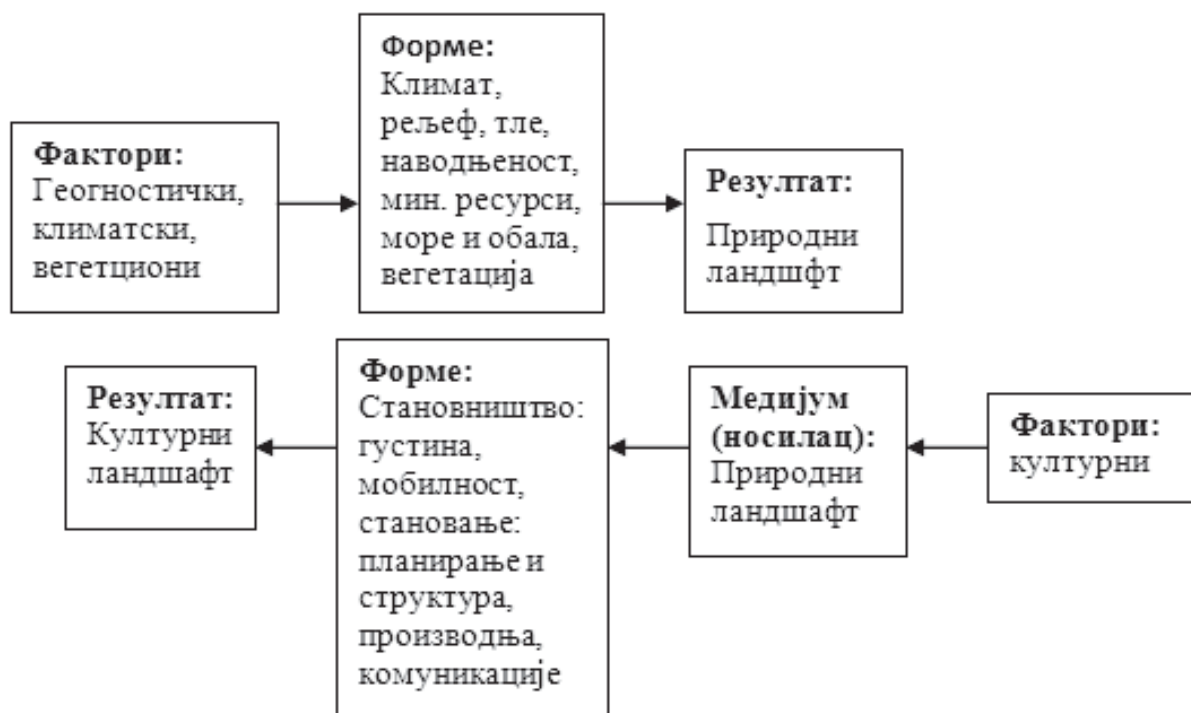
Fig. 3. The unity of human actions within a single space (Vidal de la Blache)(sources: Vidal de la Blache, 1922, *Elements de la géographie humaine*; Бъчваров, 2004)

3. Концепција културног пејзажа (нем. – landschaft, енгл. – landscape, фр. – pays, ср. – предео), потиче од америчког географа немачког порекла К. Сауера (1925). Сауер је био корифеј *Калифорнијске (берклијевске) школе* културне географије, која је блиска културном еволуционизму и дифузионизму, за разлику од школе Средњег запада (чикашке), која предлаже функционалистички приступ и ставља акценат на социјалну екологију. *Синтеза* та два правца претпоставља, да развој културних комплекса настаје у одређеним функционалним оквирима. На тај начин разматра се и функционална схема људске делатности у датој средини, и културно порекло одговарајућег начина живота. У основи свега је јединствен културни процес.

Сауер је сматрао да географски детерминизам није коректан, те да географију не треба дефинисати као истраживање утицаја околне средине, пошто не треба априори сматрати, да природни фактори утичу на формирање културног слоја. Природни утицај, по његовом мишљењу, не треба ни потцењивати, ни негирати, али он не треба да буде у основи културно-географских истраживања. Уместо тога он предлаже концепцију *културног пејзажа*, који се, у његовој представи, формира по формули: „Култура је агенс, природна средина је медијум, културни пејзаж је резултат“ (сл. 4). Другим речима, акценат се преноси са изучавања утицаја природних услова на културу, што је било карактеристично за класичну антропогеографију и геодетерминистичке концепције, на географију човека (human geography) у којој је култура самостални фактор обликовања културног пејзажа.

3. The concept of cultural landscape (ger. - Landschaft, fr. - Pays, ser. - predeo), comes from the American geographer with German origin, C. O. Sauer (1925). Sauer was coryphaeus of *Californian (Berkeley's) school* of cultural geography, which is similar to cultural evolutionism and diffusionism, in contrast to Middle West School (Chicago school), which suggests the functionalist approach and puts accent on social ecology. *The synthesis* of these two directions assumes that the development of cultural complexes occurs in certain functional frameworks. The functional diagram of human activity in a given environment, and cultural origin of appropriate lifestyle is also considered in this way. In basic of all is the unique cultural process.

Sauer believed that geographical determinism is incorrect, and geography shouldn't be defined as the research of impact of surrounding environment, because it shouldn't be a priori considered that natural factors affecting the formation of the cultural layer. The natural effect, by his opinion, should not be underestimated, nor denied, also, it should not be base for cultural-geographic researches. He proposes the concept of *cultural landscape* instead, which is, in his performance, formed by the formula: “Culture is the agens, the natural environment is the medium, and the cultural landscape is the result”. In other words, the emphasis is transferred from the study of the impact of natural conditions on the culture, which is characteristic for the classical anthropogeography and geodeterministic conceptions, to the human geography in which the culture is an independent factor in shaping cultural landscape.

Сл. 4. *Схема културног ландшафта по К. Сауеру (приказ: М. Грчић)*

Fig. 4. *Schematic cultural landscape (notion: M. Grčić)*

Карл Сауер (1925) се бавио претежно теренским истраживањима *материјалне* културе локалних заједница – насеобинских форми, начина коришћења земљишта и специфичних земљорадничких култура, комуникационих средства и експлоатације природних ресурса. Он полази од хипотезе, да се културни пејзаж ствара на основи природног пејзажа, од стране људских група које имају заједничку културу. Управо је култура активан фактор, природни ареал је средина његовог утицаја услед којег настаје културни пејзаж. Под утицајем дате културе, која се мења у времену, пејзаж се развија, пролази кроз фазе, док не достигне крај свог циклуса развитка. Осим тога истражују се само материјални елементи културе и њихова дифузија. С појавом нове, у неком смислу стране културе, почиње процес подмлађивања културног пејзажа, или се ствара нови слој пејзажа на остацима старог (Johnson, 2006; Бъчваров, 2004).

Carl Sauer (1925) mainly dealt with research of material culture of local communities - settlement forms, land use and specific farming culture, communication tools and the exploitation of natural resources. He begins with the hypothesis that creation of the cultural landscape is based on the natural landscape by human groups that have a common culture. Precisely, the culture is an active factor; the natural area is media of its impact that causes forming the cultural landscape. Under the influence of a given culture, which varies in time, the landscape is evolving, going through the stages until it reaches the end of its cycle of development. Furthermore, only the material elements of culture and its diffusion are investigated. With the advent of new, in some sense foreign culture, begins the process of rejuvenation of the cultural landscape, or creates a new layer on the ruins of the ancient landscape (Johnson, 2006; Бъчваров, 2004).

Духовна култура, специфична атмосфера датог места је у центру хуманистичке географије – правца који се појавио 70-тих година XX. в. у САД, у вези с радовима Ји Фу Туана (Tuan, 1974) на тему *топофилије* као науке о индивидуалној перцепцији и оцени појава у простору. Прави се инвентаризација појава уз помоћ савремених метода, али акценат се ставља на интерпретацију, узрочне везе и дух места (*Spiritus Loci*). Хуманистичка географија је антипозитивистичка; духовна култура је њен инструмент против квантитативне (моделске) парадигме у географији.

4. У марксистичкој традицији процеси међудејства „човек-човек“ и „човек – природна средина“ су подређени строгим законима историјског и дијалектичког материјализма, где друштвена база условљава друштвену надградњу, производне снаге условљавају производне односе. Са тог гледишта, економизирана је читава друштвена географија, чак и у Србији, где је Цвијићева антропогеографска школа начелно однела победу. Културна географија је потиснута, а проучавање културе је укључено у регионалну географију страних земаља и концепцију о ландшафтима (у СССР) или регијама (у БСФРЈ). У периоду транзиције појављују се културолошке студије, које се ослањају на просторну анализу са примењеним циљевима. Пример таквих примењених истраживања је пионирска студија Ј. А. Веденина „Географија уметности“ (1997), у којој се врши анализа регионалних типова народног стваралаштва и фолклора у Русији, као и разматрање проблема њиховог очувања. Такође се појављују теоријске расправе на тему културне географије у Русији (Дружинин, 1999; Туровский, 2001), Бугарској (Бъчваров и др., 2004), уџбеници у Чешкој (Heřmanová, Chromý, 2009) и Румунији (Voiculescu, Crețan, 2005), преводи радова западних аутора у Хрватској (Atkinson, Jackson, Washbourne, 2008).

Spiritual culture, the specific atmosphere of a given place is in the center of humanistic geography. This direction appeared in 70-s of the twentieth century in the United States, in Yi-Fu Tuan (1974) works about *topophilia* - a science of individual perception and evaluation of phenomena in space. The inventory of phenomena has been made by using modern methods, but emphasis is on the interpretation, causal connections and the spirit of place (*Spiritus Loci*). Humanistic geography is anti-positivist; spiritual culture is its instrument against quantitative (model) paradigm in geography.

4. In the Marxist tradition processes of interaction “man-man” and “man-the natural environment” are subordinate to strict laws of historical and dialectical materialism, where social base causes social upgrade, and forces of production cause relations of production. From this perspective, the entire social geography is economized, even in Serbia, where Cvijić’s Anthropogeographical School generally took a win. Cultural geography is suppressed, and the study of culture is included in the regional geography of foreign countries and in the concept of landscapes (in former USSR) or regions (in former SFRY). In the transition period appears culturological studies which rely on spatial analysis with applicable aims. An example of such applied research is a pioneer study of J. A. Vedenin “Geography of Art” (1997), in which regional types of folk art and folklore in Russia, as well a problem of their preservation are analyzed. Theoretical discussions on the topic of cultural geography also appear in Russia, (Дружинин, 1999; Туровский, 2001), Bulgaria (Бъчваров, 2004 and others), in textbooks in the Czech Republic (Heřmanová and Chromý, 2009) and Romania (Voiculescu and Crețan, 2005), translated works of Western authors in Croatia (Atkinson, Jackson and Washbourne, 2008).

ПРЕДМЕТНА СУШТИНА КУЛТУРНЕ
ГЕОГРАФИЈЕ

Културна географија проучава узајамне везе између људских група (као носиоца одређене културе) и физичке средине са два гледишта – како средина утиче на формирање културе и како култура модификује средину. То питање представља поље за дискусију о научној суштини, методологији и истраживачким циљевима културне географије. Културна географија црпи своју предметну суштину из односа културне парадигме (духовне културе) и културног пејзажа (материјалне, видљиве културе). Наиме, културна географија налази свој дисциплинарни идентитет у граничној области између људских делатности (које су увелико културно условљене) и природне и друштвене средине у простору. Баш концепција културног пејзажа, као нове творевине на земаљској површини, која допуњује или замењује природни пејзаж, омогућила је да се одвоји културна географија од физичке антропогеографије и повезаног с њом географског детерминизма, исто као и од културологије која је слабо географична. У целини културни пејзаж – то је квинтесенција културне географије.

Шире схватање културне географије карактеристично је за традиционалну америчку географију. У америчким универзитетима *cultural geography* је оно, што је *human geography* у Великој Британији и *geographie humaine* у Француској. По ауторима књиге „*The Human Mosaic*“ (Jordan, Domosh, Rowntree, 1994), *културна географија је све оно, што није физичка географија*. Таква „културизација“ читаве друштвене географије (*Human Geography*), претвара културну географију у аспект или начин посматрања друштвено-географских тема кроз призму културолошких појава и процеса. Овде нису нова географска знања, већ њихова систематизација у виду тематских целина, као што су културни региони (историјски, културни, производно-економски), културна дифузија (кретање људи, роба, идеја), културна интег-

SUBJECT ESSENCE OF CULTURAL
GEOGRAPHY

Cultural geography studies the interconnections between human groups (as the holder of a particular culture) and the physical environment from two perspectives - how environment influences the formation of culture, and how culture modifies the environment. This question is a matter for discussion about scientific essence, methodology and researches aims of cultural geography. Cultural geography derives its *subject essence from the relationship between cultural paradigm* (spiritual culture) *and cultural landscape* (tangible, visible culture). Actually, cultural geography finds its disciplinary identity in the border area between human activities (which are largely culturally conditioned) and the natural and social environment in space. The concept of cultural landscape, as a new creation on the earth's surface, which supplementing or replacing the natural landscape, made it possible to separate the cultural geography from the physical anthropogeography and geographical determinism connected with it, as well of *culturology*, which is low geographic. In general, cultural landscape - that is “quintessence” of the cultural geography.

Broader understanding of cultural geography is typical for the traditional American geography. “Cultural geography”, on American universities, is the same as “Human geography” in the Great Britain and “*Geographie humaine*” in France. According to the authors of the book “*The Human Mosaic*” (Jordan, Domosh and Rowntree, 1994), *cultural geography is everything which is not physical geography*. Such “culturalization” of the whole social geography (*Human Geography*), converts cultural geography in aspect, or way of looking at the socio-geographical issues through the prism of cultural phenomena and processes. This is not new geographical knowledge, but its systematization in the form of thematic units, such as cultural regions (historical, cultural, and production-economical), cultural diffusion (the movement of people, goods and ideas), cultural

рација, културни пејзажи.

Са другачије позиције, чак и са неочекиваним темама и идејама, наступа тзв. „*нова културна географија*“. У њој се преосмишљавају социјални и морални проблеми повезани с особеностима новог времена, као што су глобализација, сукоб култура у процесу глобализације и сајбер-револуције, место и улога појединца у тој новој комплексној глобалној средини, социјалне неједнакости, радни односи, радне миграције, дијаспора, расизам, феминизам, етнизам, идентитет, транснационалне везе међу људима, културни туризам, културне границе, хендикепираност, сексуалност (феминизам, хомосексуализам), морална географија, грађански статус, културна баштина, и т. д., истовремено кроз призму „просторног“ и „културног“ (Anderson, Gale, 1999; Anderson, Domosh, Pile, Thrift, 2003; Norton, 2006; Atkinson, Jackson, Sibley, Washbourne, 2007).

Постоји и уже схватање географије културе као територијалне анализе културних установа – биоскопа, позоришта, музеја, карневала, места за спектакле и фестивале, места повезаних с познатим писцима, уметницима и т. д. Тај тип географске информације је посебно неопходан у територијалном планирању. Она је била карактеристична за бивше комунистичке земље, али је основна компонента и у урбанистичком планирању на Западу (Town Planning). У комунистичким земљама та информација се повезује с географијом услужне сфере.

МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУПИ У КУЛТУРНОЈ ГЕОГРАФИЈИ

Интегративни приступ у културној географији претпоставља истраживање територијалних особености културног процеса. А овде су могући различити методолошки приступи и њихове комбинације. **Структуралистички приступ** се базира на семантичко-семиотичкој анализи културе и разматра регионални размештај културних форми.

integration, and cultural landscapes.

From different position, even with unexpected themes and ideas, appears so-called “*new cultural geography*”. It reassessed social and moral problems associated with the characteristics of a new era, such as globalization, the clash of cultures in the process of globalization and cyber-revolution, the place and role of the individual in the new complex global environment, social inequality, labor relations, labor migration, diasporas, racism, feminism, ethnicism, identity, transnational connections between people, cultural tourism, cultural boundaries, handicap, sexuality (feminism, homosexuality), the moral geography, civil status, cultural heritage, and so on, simultaneously through the prism of “environmental” and “cultural” (Anderson and Gale, 1999; Anderson, Domosh, Pile and Thrift, 2003; Norton, 2006; Atkinson, Jackson, Sibley and Washbourne, 2007).

There is a narrow definition of cultural geography, as a territorial analysis of cultural institutions - cinemas, theaters, museums, carnivals, space for spectacles and festivals, places associated with famous writers, artists etc. This type of geographic information is of particular importance in territorial planning. It was characteristic for former communist countries, but it is also the basic component of urban planning in the West (Town Planning). In the former communist countries, this information is associated with the geography of the service sphere.

METHODOLOGICAL APPROACHES IN CULTURAL GEOGRAPHY

Integrative approach in cultural geography assumes research of territorial characteristics of cultural process. Different methodological approaches and their combinations are possible here. **Structuralistic approach** is based on semantic-semiotic analysis of culture and considers the regional distribution of cultural forms. **Dynamic approach** is based

Динамички приступ базира се на еволуционизму, дифузионизму, анализи просторне динамике културе. **Функционалистички приступ** разматра питање, како култура функционише у простору?

1. Структурна анализа бави се регионализацијом културног простора света. У културној географији разликују се три типа културних региона – *формални или хомогени* (једнородни у погледу неке карактеристике, чине мозаик), *функционални или нодални* (чворни, просторно-организациони – чине мрежу) *вернакуларни или локални* (енгл. vernacular – домаћи, укоревени у народној перцепцији). Прва два типа су базирана на одређеним критеријумима и представљају интелектуалну креацију професионалних географа, док трећи има перцептивни карактер, базиран на колективној менталној мапи становништва које живи у датом региону или у суседним регионима. За овај последњи није неопходна формална или функционална целовитост. Такви региони постоје у традицијама и представама културних група, имају народно име или надимак, али нејасне границе (Jackson, 1984; Zelinsky, 1973; Wylie, 2007).

2. Динамичка анализа културног простора – дифузионизам и теорија миграција истакли су проблеме просторно-временског процеса развитка култура. Развој дифузионизма настао је почетком XX века првенствено у Немачкој, захваљујући радовима Е. Бернхејмса и Л. Фробенијуса. Процес културне дифузије је у суштини географски. У првој апроксимацији територије се у складу с дифузионим приступом деле на два типа – доноре и реципијенте. У основном процесу културне дифузије лежи акултурација. У складу с теоријом акултурације, чији су аутори Р. Редфилд, Р. Линтон и М. Херсковиц, дати процес протиче кроз три стадијума – прихватање одређене културне црте, адаптација локалне средине тој црти, реакција средине, која може кренути путем усвајања или одбацивања. Процес акултурације има очигледну просторну компоненту, пошто су донори и реципијенти обично локализовани у разли-

on evolutionism, diffusionism, analysis of spatial dynamics of culture. **Functionalistic approach** considers the question, how culture functioning in space?

1. Structural analysis deals with the regionalization of the cultural space of the world. In cultural geography there are three types of cultural regions - *formal or homogeneous* (related in terms of some characteristics, on map it makes a mosaic), *functional or nodal* (spatial-organizational - form a network), and *vernacular or local* (lat. vernacular - local, rooted in the folk perception). The first two types are based on certain criteria and they present intellectual creation of professional geographers, while the third has perceptual character, based on a collective mental map of the population which lives in a given region or in neighboring regions. For the latest one, formal or functional integrity is not necessary. Such regions exist in the traditions and cultural representations of cultural groups; have national name or nickname, but vague boundaries (Jackson, 1984; Zelinsky, 1973; Wylie, 2007).

2. Dynamic analysis of a cultural space - diffusionism and migration theory emphasizes the problems of space-time process of culture development. Development of diffusionism began in early twentieth century, primarily in Germany, thanks to the works of E. Bernheim and L. Frobenius. The process of cultural diffusion is in fact geographically. In the first approximation territories are divided into two types, in accordance with the diffusion approach - donors and recipients. Acculturation exists in the primary process of cultural diffusion. In accordance with the theory of acculturation, written by R. Redfield, R. Linton and M. Herskovic, the process flows through three stages - the acceptance of certain cultural traits, adaptation of local communities to that cultural trait, the reaction of environment, which can go through the adoption or rejection. The process of acculturation has an obvious spatial component, because the donors and recipients are usually localized in differ-

читим тачкама светског културног простора. Можемо рећи, да је културна дифузија територијална пројекција акултурације. Ј. Цвијић је, такође, истраживао миграционе струје, прилагођавање у новој средини и културну асимилацију на Балканском полуострву. Теорија дифузионизма полази од представа о непрекидности културног простора. То значи, да премештање културних карактеристика не настаје скоковито, него „постепено“ од места до места. Цвијић је такву врсту миграција назвао „метанастазичка кретања“ (Ј. Цвијић, 1918).

3. Функционалистички приступ, подразумева „тотално“ или холистичко (целовито) разматрање културног простора у динамичком (социо-историјском), структурном (функционални културни региони) и природно-еколошком (културни пејзаж се схвата као вишедимензионално функционално јединство).

Још један важан полазни параметар је **размер истраживања** (таксономија). Независно од тога, на који аспект културног простора ћемо ставити акценат – на распрострањавање културних карактеристика или функционалне везе, структурна анализа је вишестепена. Само у првом случају циљ је издвајање културних региона различитог ранга, у другом – културних центара и веза. Што се тиче функционалног приступа, он може да се подели између структурног (на пр. функционални културни региони) и ландшафтног (културни ландшафт схвата се као вишедимензионално функционално јединство) (Туровский, 2001).

СТРУКТУРНИ ЕЛЕМЕНТИ КУЛТУРНО-ГЕОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА

Задатак културне географије је да створи целовиту представу о територијалној организацији и просторно-временској динамици културе. Тај задатак остварује се кроз истраживања структура у следећим правцима:

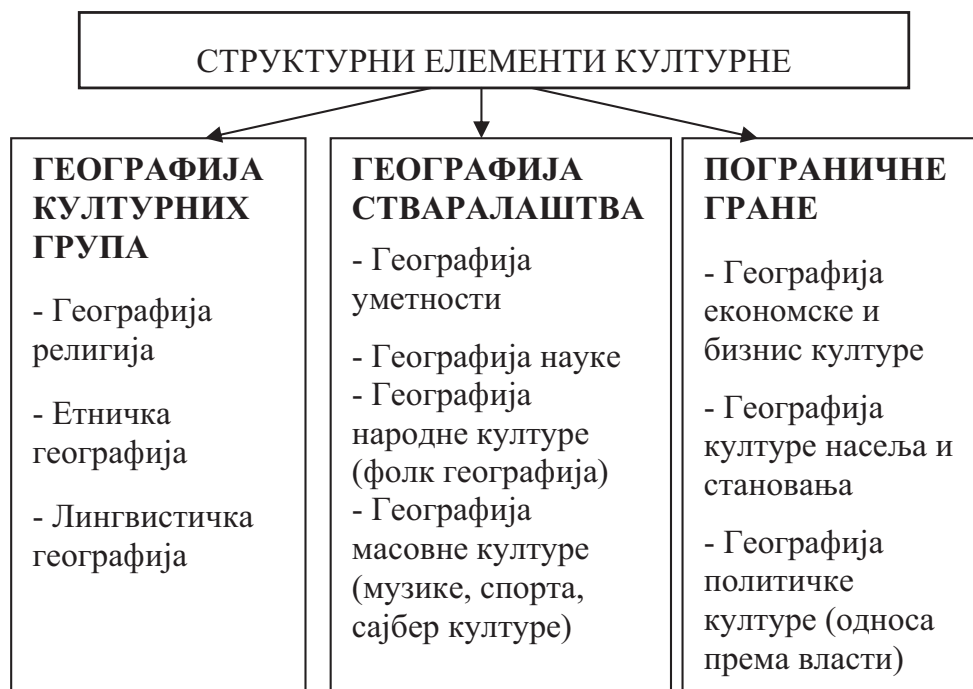
ent points of the world cultural space. We can say that the *cultural diffusion is territorial projection of acculturation*. J. Cvijić was also investigating migrational flows, adaptation to new surroundings and cultural assimilation on the Balkan Peninsula. Diffusionism theory is based on the ideas about the continuity of cultural space. This means that the transfer of cultural traits does not occur abruptly, but “gradually” from place to place. This kind of migration, Cvijić called “metanastasic movement” (J. Cvijić, 1918).

3. Functionalistic approach, entails “total” or holistic (comprehensive) review of cultural space in a dynamic (socio-historical), structural (functional cultural regions) and naturally-ecological (cultural landscape is seen as a multidimensional functional unity).

Another important initial parameter is the **scale of research** (taxonomy). Regardless to which aspect of cultural life we put emphasis – on the distribution of cultural characteristic or functional relationships, structural analysis is multilevel. Only in the first case, the goal is the separation of cultural regions of different rank, in second - separation of cultural centers and connections. As for the functional approach, it can be split between the structural (e.g. functional cultural regions) and landscaped (cultural landscape is considered as a multidimensional functional unity) (Туровский, 2001).

STRUCTURAL ELEMENTS OF THE CULTURAL-GEOGRAPHIC RESEARCH

The task of cultural geography is to create a complete picture of territorial organization and spatial-temporal dynamics of culture. This task is achieved through the research of structures in the following directions:

Сл. 5. Структурни елементи културне географије

Fig. 5. Structural elements of cultural geography

1. Правци, посвећени територијалним структурама културних група. Овде спадају *географија религија, етничка географија, лингвистичка географија.*

2. Правци, посвећени територијалним структурама појединих културних грана. То су географије уметности, науке, културе становања, народне културе, масовне културе, политичке културе.

3. „Пограничи“ правци, који изучавају културно-географске аспекте у оквирима предмета других наука – економске географије, регионалне географије, културне екологије, теоријске географије. Осим географије културе, говори се и о географији у култури, при чему се издвајају *геоаксиологија или географија симбола, сакрална географија, национална географија (однос нације према неком простору), ментална географија (представе о свету), геотопонимика и геосемантика, митографија или географија квазигеографских простора (по Р. Туровском, 2001).*

1. “Directions”, dedicated to the territorial structures of cultural groups. These include the *geography of religions, ethnic geography and linguistic geography.*

2. “Directions”, dedicated to the territorial structures of the different cultural sectors. These are the geography of art, science, culture of living, popular culture, mass culture, political culture.

3. “Border” directions which study the cultural-geographical aspects within the subjects of other sciences - economic geography, regional geography, cultural ecology, theoretical geography. Beside the cultural geography, the geography in culture is also discussed about, where emphasize *geoaxiology or geography of symbols, sacral geography, national geography (relationship of the nations to the space), mental geography (representations of the world), and geotoponymic and geosemantics, geomytography or geography of quasi geographical spaces, (by Туровский, 2001).*

МЕСТО КУЛТУРНЕ ГЕОГРАФИЈЕ У
СИСТЕМУ ГЕОГРАФСКИХ НАУКА И
ОБРАЗОВАЊА

У читавом мозаику разноврсних схватања садржаја културне географије поставља се питање како треба третирати културну географију у образовању – као посебан квантум знања о културама, или као приступ оцењивању и преосмишљавању већ постојећих географских знања, или као обоје заједно? То питање је важно за позиционирање културне географије у систему географског образовања и формирање предавачког кадра. С циљем да одговоре на то питање Д. Михова и Јамагучи (Михова и Јамагучи, 2004), су анализирали 110 програма (Outlines) за курсеве из културне географије у англофонским земљама, Немачкој и Француској, и груписали их према погледима на садржај и суштину предмета. Највише курсева у пракси „културизује“ *хуманистичку географију*, третирајући је са гледишта различитих култура, било у регионалном, тематском или културно-историјском (цивилизацијском) контексту.

Другу групу по бројности чине курсеви, повезани с *културним пејзажем (ландшафтом)* и *културном екологијом*. Они увелико одражавају повећани интерес географа у последњих 20-30 година за проблеме заштите и рационалног коришћења животне средине. У културном аспекту се захватају особености различитих култура и резултати њиховог међудејства са животном средином. У тим курсевима, знања о природним елементима средине су заступљена у различитом степену.

Најразноврснији по садржају су курсеви, који разматрају културну географију као *део регионалне географије*. Многи од њих су одраз традиционалних културних истраживања различитих регија. Неки од тих курсева осветљавају дубље везе између културних реалија у различитим регионима с осталим географским елементима – природном средином, економијом, политиком, историјом и т. д. Други се баве само најинтересантнијом и локално осветљеном културном средином,

CULTURAL GEOGRAPHY AND
EDUCATION

Throughout the mosaic of diverse understandings of cultural geography content, raises the question how to treat cultural geography in education - as a particular quantum of knowledge about cultures, or as an approach to assessment and reassessment of existing geographical knowledge, or both together? This issue is important for positioning of cultural geography in the system of geographical education and formation of the teaching staff. In order to answer this question Mihova and Yamaguchi (Mihova, Yamaguchi, 2004), analyzed 110 programs for courses in cultural geography in Anglophone countries, Germany and France, and grouped them according to the views on the contents and essence of the subject. “Culturalization” of *humanistic geography* is most common in those courses, treating it from a viewpoint of different cultures, whether in a regional, thematic or cultural-historical (civilization) context.

The second group consists of courses, connected with the *cultural landscape* (landschaft) and *cultural ecology*. They mostly reflect the increased interest of geographers in the last 20-30 years for the problems of rational use and protection of the environment. Characteristics of various cultures and the results of their interaction with environment are covered in the cultural aspect. In these courses, the knowledge of the natural elements of environment is present in varying degrees.

The most diverse by content are courses which consider the cultural geography as a part of *regional geography*. Many of them are reflection of traditional cultural researches into the various regions. Some of these courses further clarify connections between cultural realities in different regions with other geographical elements - environment, economy, politics, history, etc. Others deal only with the most interesting and local cultural environment, because on this way they approach ethnographic

пошто се на тај начин приближавају више етнографским и фолклористичким истраживањима и одговарајућим наставним курсевима.

and folkloristic researches and appropriate educational courses.

Сл. 6. Место културне географије у систему географских наука

Fig. 6. The cultural-geographic position in the geographic science system

Најмање су оне групе, које представљају *моделе распрострањења светских култура* (Cultural patterns), *поједине теме из културне географије* (примери: културни идентитет или само језици, или само народна медицина и т. д.) и *методе истраживања* у културној географији.

There are at least three groups that represent the *models of the distribution of world cultures* (cultural patterns), *some topics from cultural geography* (examples: cultural identity, or only the languages, or just a folk medicine etc.) and *research methods* in cultural geography.

КУЛТУРНА ГЕОГРАФИЈА КАО НАЦИОНАЛНА НАУКА

Прве мисли о културно-географском положају српског народа налазимо у делима српских просветитеља. *Вук Стефановић Караџић* (1787-1864) је започео борбу за културни идентитет српског народа, настојећи да прикупи и систематизује грађу о језику, обичајима, народном стваралаштву, друштве-

VISIONS OF CULTURAL GEOGRAPHY IN SERBIA

First thoughts on the relationship between natural and social categories and the significance for the cultural development of the people in the spatial aspect are found in the works of Serbian enlighteners. *Vuk Stefanović Karadžić* (1787-1864) began the struggle for cultural identity of the Serbian people trying to gather and systematize the material about

ним институцијама и начину живота у свим српским крајевима. У спису “Географичко-статистическо описаније Србије” који је Вук објавио у алманаху “Даница” (Беч, 1827) два су основна одељка – “Описаније земље” и “Описаније народа”. *Светозар Марковић* својом књигом “Србија на истоку” (Нови Сад, 1872) и *Стојан Новаковић* (1842-1915) студијом “Село” (1890), утицали су на Цвијићева антропогеографска проучавања Балканског полуострва.

Јован Цвијић је у свом “Ректорском говору” (1907) пред антропогеографију Балкана поставио три кључна проблема: *миграције, порекло становништва и психичке особине балканских народа*. Уједно покреће проучавање *типова и положаја насеља, начина живота у њима и културних појасева* (Грчић, 2004).

У свом капиталном делу *La peninsule Balkanique*, издатом у Паризу 1918. г., Цвијић је проучавао не само типове насеља, кућа, “начин живота” него и миграционе “метанастазичке струје” из планина у равницу, “зоне цивилизација” (*културне појасеве*), процесе етничке асимилације и мимикрије, етнопсихичке особине, којима не можемо наћи еквивалент у делима других антропогеографа. Посветио је целу књигу “психичким типовима”, којима се нико пре њега у антропогеографији није бавио. По њему једина права научна метода је генетска метода. Отуда је он велику пажњу посвећивао процесима етногенезе, етноекволуције и етнотрансформације. Ту је обрадио главне антропогеографске и етнографске факте и појаве као што су просторни распоред балканских народа, типични начини привређивања, својински аграрни односи, типови сеоских и градских насеља, творевине материјалне културе (куће и друге сеоске зграде и употребни предмети) и духовне културе (психичка својства, културни обрасци, моралне и верске представе, уметнички израз) и друга друштвено-културна обележја балканског човека и балканског друштва. Главне географске особине, полазећи од природних услова и социо-културних

the language, customs, national heritage, social institutions and ways of life in all Serbian regions. In writing “Geographical-statistical description of Serbia”, which was published in the almanac “Danica” (Vienna, 1827), there are two main sections - “Description of land” and “Description of people”. In “Description of land”, boundaries, terrestrial surface, mountains, plains, water, cities and towns, roads, division of the country, village names are given. In “Description of people” the sections are: overview of old history, the Turkish rule over Serbs, “ajduci”, villagemayors and serfs, domestic life, law, religion and schools. *Svetozar Marković* with his book “Serbia on East” (1872) and *Stojan Novaković* (1842-1915) with the study “The village” (1890) have influenced Cvijić’s anthropogeographical researches of villages and rural culture in the Balkan Peninsula.

Jovan Cvijić noted methodological lack in the works of anthropogeographers F. Ratzel and J. Brunhes, pointing out that they are more concerned with the types and methods of occupation of the territory, rather than people, folk life and folk culture. Their attention was focused on the forms of material culture - the economy, settlements, houses, roads, and similar. They were less interested for the forms of social organization, in the spiritual culture even less, and about religious beliefs they had often misperceptions. In his “Rector’s speech” (1907), Cvijić has set three key problems in front the anthropogeography of the Balkan: *migration, origin of the population and psychological traits of the Balkan peoples*. He also initiates the study of *types and location of settlements, lifestyles in them and cultural belts* (Грчић, 2004).

In his capital work “La peninsule Balkanique”, published in Paris in 1918th, Cvijić studied not only the types of settlements and houses, “a way of life”, but also migrational “metanastasic flows” from the mountains to the plains, “the zones of civilizations” (cultural belts), processes of ethnic assimilation and mimicry, ethno-psychological characteristics, to which, we can’t find the equivalent in works of other anthropogeographers. He devoted a whole book to “psychological types” that no one dealt with, before him in anthropogeography. According to him, the only true scientific method is a genetic method.

процеса, сврстава у три велике групе: евроазијске особине, особине спајања и прожимања и њима противне особине изоловања и одвајања (Грчић, 2005а; 2005б).

Цвијић је стављао етнотериторијалне, етнополитичке, етнокултуролошке и уопште антропогеографске појаве, у историјско-генетске оквире, дубоко залазећи у њихове просторно-географске, филозофске и социолошке аспекте. Цвијићево сакупљање аутентичне емпиријске грађе и факата на Балканском полуострву, имало је научни циљ: “Разоткрити појаве и карактеристике целокупне конкретне географије људи и насеља, сеоба и етничких процеса, социјалне организације, привредног живота, материјалне и духовне културе, менталитета, и све то довести у везу са географском средином, политичко-историјским и културно-историјским процесом” (Радовановић, 2003).

Цвијићеви даровити сарадници и следбеници као што су били Јован Ердџановић, Војислав С. Радовановић, Риста Николић, Љуба Павловић, Боривоје Дробњаковић, Јефто Дедијер, В. Дворниковић, Тихомир Ђорђевић, Атанасије Урошевић, Миленко Филиповић, Боривоје Милојевић, Милисав Лутовац, Бранислав Букуров, Сретен Вукосављевић и многи други, разгранали су и усавршили истраживачки покрет који је Цвијић започео. Истовремено је дошло до продубљене специјализације и диференцијације антропогеографије, као и „културизације“ погледа на антропогеографске, демогеографске, екогеографске и друштвено-географске проблеме простора насељених Србима на Балкану (Грчић, 2005в). Почев од 60-тих година XX века, географија туризма обраћа пажњу такође на културно наслеђе, кроз призму развоја туризма. Географија културе у просторном планирању сведена је на територијалност њених материјалних носилаца у сфери услуга (биоскопи, музеји, театри, домови културе, библиотеке и т. д.). Културна инфраструктура се анализира и у радовима о становништву и насељима, о регионалном развоју и регионалној политици, о развоју услужне сфере на

Thus, he devoted much attention to processes of ethnogenesis, ethnoevolutions and ethnotransformations. There was elaborated the main anthropogeographical and ethnographic facts and phenomena, such as spatial distribution of Balkanian nations, the typical ways of economic activities, ownership agrarian relations, types of rural and urban settlements, creation of material culture (houses and other rural buildings and household items) and spiritual culture (psychic characteristics, cultural patterns, moral and religious standards, artistic expression) and other socio-cultural characteristics of the Balkanian person and Balkanian society. The main geographical characteristics, starting from the natural conditions and socio-cultural processes, classifies into three major groups: Eurasian characteristics, characteristics of merge and permeation, and opposite to them, characteristics of isolation and separation (Грчић, 2005а; Грчић, 2005б).

Cvijić puts ethno-territorial, ethno-political, ethno-culturological and generally anthropogeographical phenomena in the historical-genetic frameworks, digging deeply in their spatial-geographical, philosophical and sociological aspects. Cvijić's collection of authentic materials and the empirical facts on the Balkan Peninsula had a scientific goal: “To uncover the phenomena and characteristics of the whole particular geography of the people and settlements, migration and ethnic processes, social organization, economic life, material and spiritual culture, mentality, and to bring in connection with the geographical environment, political-historical and cultural-historical process” (Радовановић, 2003).

Cvijić's talented associates and followers as: Jovan Erdeljanović, Vojislav S. Radovanović, Risto Nikolić, Ljuba Pavlović, Borivoje Drobñaković, Jeftho Dedijer, V. Dvorniković, Tihomir Djordjević, Atanasije Urosević, Milenko Filipović, Borivoje Milojević, Milisav Lutovac, Branislav Bukurov, Sreten Vukosavljević and many others, branched and improve research movement that Cvijić began. At the same time, there has come to specialization deepening and differentiation of human geography, as well as “culturalization” of view on anthropogeographical, demogeographic, ecogeographical and socialgeographic problems of area, inhabited by Serbs, in the Balkans (Грчић, 2005в). Starting

конкретним територијама.

После 1990. године, услед познатих геополитичких догађаја, транзиције, глобализације и вишеструке кризе (политичке, демографске, економске, моралне), на српској научној сцени воде се дискусије које спадају у домен демографије, геополитике и културологије, понекад с примесима ненаучне политизације и писаних компилација. С друге стране, криза у земљи и друштву је смањила на минимум интензитет научних истраживања и стваралаштва у домену тзв. „националних наука“, услед чега опада интерес истраживача за културни идентитет и интегритет српског народа. Ретке су студије које обрађују српски културни простор, у погледу савремених схватања културног процеса (постмодернизам, мултикултурализам, глобализација и култура и слично), или критике антицивилизацијских појава нетолеранције, клерикализације, фашизације, корупције, неолибералног терора, социјалне неправде. То су недостаци који тешко могу да се уклоне, пошто у образовању садашњих и млађих покољења географа у Србији недостаје комплексан филозофско-културни и историјски фундамент. Стога није реално очекивати, у догледно време, дубље културно-географске анализе у националном и регионалном размеру.

Геополитичка подељеност српског етничког простора после распада бивше СФРЈ, створила је код већине аутора „слепило“ за просторе насељене Србима ван Републике Србије, а они ретки који су сачували националну свест, покушавају да тај проблем каналишу кроз формулисање „националне географије“ (Гњато, 2007; 2011). Међутим, ту настају методолошке тешкоће, с обзиром да предмет националне географије зависи од начина дефинисања нације. У Америци, где се појам нације територијално подудара са државом, национална географија означава географију те државе. Код нас, у Европи, где преовлађује етнички појам нације, национална географија се бави проучавањем етничког простора, који (као што је у случају Срба) може бити шири од националне државе. Про-

from the 60-ies of the twentieth century geography of tourism also pays attention to cultural heritage, through the prism of tourism development. Cultural geography in spatial planning is reduced to territoriality of its material carriers in the sphere of services (cinemas, museums, theaters, cultural centers, libraries, etc.). Cultural infrastructure is also analyzed in the works about population and settlements, regional development and regional policy, development of services sphere in specific territories.

After the year of 1990, due to the well-known geopolitical events, transitions, globalization and multiple crisis (political, demographic, economic, moral), on Serbian scientific scene, discussions are made in domain of demography, geopolitics and culturology, sometimes with a hint of unscientific politicization and written compilation. On the other hand, the crisis in the country and society reduced intensity of scientific research and creativity in the field of so-called “national sciences”, to a minimum, thereby decreasing the interest of researchers for cultural identity and integrity of the Serbian people. The studies, dealing with Serbian cultural space, in terms of modern understanding of cultural processes (postmodernism, multiculturalism, globalization, culture, etc.), or criticisms of anti civilizational phenomena of intolerance clericalization, fascization, corruption, neo-liberal terror and social injustice, are rare. These are defects which are difficult to remove, because, education of current and younger generations of geographers in Serbia lacks a complex philosophical, cultural and historical fundament. Therefore, it is not realistic to expect deeper cultural-geographic analysis in national and regional scale, in due course.

Geopolitical division of the Serbian ethnical space after the decomposition of former SRFY made most authors ‘blind’ to the areas inhabited by the Serbs out of the Republic of Serbia territory. Only few of them kept their national awareness and tried to find the solution to the problem through the field of ‘national geography’ (Гњато, 2007; 2011). Nevertheless, this caused methodological difficulties since the subject matter of national geography depends on the definition of a nation. In United States, where the idea of a nation territorially matches the idea of a state, national geography refers to

сторно одређење српских земаља данас се може вршити по различитим критеријумима, те је тај појам доста осетљив и непрецизан. У сваком случају, имамо архипелаг српских земаља. Национална географија има регионални карактер, али њено језгро чини културна географија. Стога је потребно конституисати *географију српског културног простора*, као дисциплину културне географије.

the geography of the state. Here, in Europe, with the prevailing ethnical idea of a nation, national geography studies the ethnical space that (as it is with the Serbs) might be a wider notion than a national state. Nowadays, the spatial arrangement of Serbian lands may be performed by various criteria, all of which makes it rather sensitive and imprecise. Anyhow, there is a whole archipelago of Serbian lands. National geography is regional in its nature, but its core studies refer to the cultural geography. Therefore, it is necessary to constitute the geography of Serbian cultural space, which might be a discipline of the cultural geography.

ЗАКЉУЧАК

Очигледно да у свету нема јединственог схватања о садржају културне географије, али све више географи преосмишљавају објект својих традиционалних истраживања кроз призму културе. Проблем је у томе, што култура представља такву сферу људске делатности, коју није могуће издвојити у чистом виду. Зато се говори о различитим аспектима културе и појављују се нове „културне географије“. Културна географија може да се посматра као наука, чији предмет истраживања је култура *sensu stricto*, или као аспект посматрања односа човека према околном свету кроз призму културе. Данас културна географија означава не толико географију културних реалија, колико културну интеграцију објеката и појава, које изучава географска наука.

Српска географија би требало да направи критички преглед свог развитка и да процени колико је традиционална антропогеографија утицала на њу; колико су културни елементи били или су још увек објект географског интересовања; колико модерни аспекти културне географије налазе третман и интерпретацију у српским условима. Посебно би било интересантно разграничавање идеолошких од културних елемената или откривање резултата њиховог прожимања у различитим пери-

CONCLUSION

It is obvious that there is no a unique understanding of the content of cultural geography in the world, but more and more geographers reassessed object of their traditional researches through the prism of culture. The problem is that culture represents such a sphere of human activity, which can not be separated in pure form. That's why is spoken about different aspects of culture and appears new “cultural geographies”. Cultural geography can be viewed as a science whose subject of study is a culture *sensu stricto*, or as an aspect of observing the relationship of man and the surrounding world through the prism of culture. Today, cultural geography does not indicate geography of cultural realities, as much as the integration of cultural objects and phenomena that studies geographical science.

Serbian geography should make a critical review of development and estimate how traditional anthropogeography influenced it; how many cultural elements were, or still are an object of geographical interest; how many modern aspects of cultural geography are getting treatment and interpretation in Serbian conditions. It would be particularly interesting the demarcation of ideological from cultural elements or disclosure of the results of their permeation in different periods of the history of Serbian geography. It would

одима историје српске географије. Такође би било потребно позиционирати културну географију у корпусу друштвене географије, пошто култура прожима и даје вредносну „боју“ свим сферама материјалног и духовног живота друштва и личности. Научни кругови и просветне власти у Србији, треба да схвате важност културне географије за научни поглед на геополитичке, социјалне, економске, еколошке, демографске, и уопште друштвене процесе у својој земљи, региону, Европи и свету. Но, то су питања за специјализована истраживања и шире дискусије.

also be necessary to position the cultural geography in the corpus of social geography, because culture permeates and gives valuable “color” to all aspects of material and spiritual life of society and personalities. Scientific circles and educational authorities in Serbia, should understand the importance of cultural geography for scientific view on the geopolitical, social, economic, environmental, demographic, and social relationships, in general, in country, region, Europe and worldwide. But, these are matters for specialized research and wider debate.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ/ BIBLIOGRAPHY

1. Anderson, K., Domosh, M., Pile, S., Thrift, N. (2003). *Handbook of Cultural Geography*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
2. Anderson, K., Gale, F., *Cultural geography*, Canberra, Longman.
3. Atkinson, D., Jackson, D., Washbourne, N., *Kulturna geografija - kritički riječnik ključnih pojmova*. Zagreb, 2008. Naslov originala: Cultural Geography. A Critical Dictionary of Key Concepts, London/New York, 2007.
4. Бъчваров, М. (2004). География на културата или културна интерпретация на географията, У: П. Стоянов, М. Бъчваров, А. Деменджиев (ред.), *Социална и културна география*, София и Велико Търново, 2004, с. 57-74.
5. Brigham, A., P., *Geographic Influences in American History*, 1903;
6. Cviic, J. (1918). *La peninsule Balcanique*, Paris, 1918; Цвијић Ј. (1966): Балканско полуострво, Београд.
7. Дворниковић, В., *Карактерологија Југословена*, 1990. репринт. Београд: „Просвета“.
8. Дружинин, А., Г. (1999). *Теоретические основи географии култури*, Ростов-на-Дону, изд. СКНЦВШ.
9. Гњато, Р. (2007). Српске земље у савременим регионалним и глобалним процесима. У: *Србија и Република Српска у регионалним и глобалним процесима* (уред. М. Грчић), *Географски факултет БУ и ПМФ Унив. у Бањој Луци*, Бања Лука. с. 7-9.
10. Гњато, Р. (2011). Настава националне географије на универзитетима у српским земљама. Реферат на научном скупу *Проблеми и изазови савремене географске науке и наставе*, Копаоник (Брзеће), 8-10. децембар 2011.
11. Грчић, М. (2004). Гносеолошки модел антропогеографије према концепцији Јована Цвијића и његова научна актуелност, *Демографија*, бр. 1, *Географски факултет, Београд*, с. 25-48.
12. Грчић, М. (2005а). Културни ареали европске цивилизације, *Зборник радова*, св. LIII, *Географски факултет*, Београд, с. 23-44.
13. Грчић, М. (2005б). Балкан као културни субконтинент Европе, *Гласник СГД*, свеска LXXXV – број 1, Београд, стр. 209-218.

14. Грчић, М. (2005в). Развој научне географије у Србији и осталим српским земљама. Стаменковић С. и Грчић М. (ред.). *Србија и савремени процеси у Европи и свету, Географски факултет универзитета у Београду*, стр. 7-17.
15. Грчић, М. (2005г). Теоријски модели стадијално-еволутивног развоја цивилизација, *Гласник СГД, св. LXXXV - бр. 2*, Београд, стр. 49 - 64.
16. Хагет, П. (1979). *Географија: синтез современих знањих*, Москва (прев. с енгл.).
17. Hantington, E., *The Pulse of Asia*, 1907; *Mainsprings of Civilization; The Human Habitat*.
18. Heřmanová, E., Chromý, P. a kolektiv (2009). *Kulturní regiony a geografie kultury. Kulturní realie a kultura v regionech Česka. ASPI, Praha*, 2009. 349 s.
19. Hettner, A. (1927). *Die Geographie, ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden*. F. Hirt, Breslau.
20. Jackson, J., B. (1984). *Agrophilia, or, the love of horizontal spaces*, in: *Discovering the vernacular Landscape*. New Haven, CT: Yale University Press.
21. Johnson, M. (2006). *Ideas of Landscape – An Introduction*. Oxford: Blackwell.
22. Jordan, T., Domosh, M., Rowntree, L. (1994). *The Human Mosaic – A Thematic Introduction to Geography*. six. Ed. New York, HarperCollins CP.
23. Михова, Д., Ямагучи. (2004). *Културна географија или географијата през прочита на културата? У: П. Стојанов, М. Бачваров, А. Деменџиев (ред.), Социјална и културна географија*, Софија и Велико Търново, 2003, с. 75-88.
24. Norton, W. (2006). *Cultural geography – environments, landscapes, identities, inequalities*. Oxford University Press.
25. Радовановић, В., С. (1959). *Опита антропогеографија – увод у географију људи – физичка антропогеографија*, Београд, „Грађевинска књига“.
26. Радовановић, М. (2003). *О научним основама Цвијићеве антропогеографско-етнолошке школе и њеном значају за повезивање етничких процеса у српским земљама. Глобус, бр. 28, СГД*, Београд.
27. Sauer, C., O. (1925). *Morphology of Landscape*. University of California, Berkeley. *Publications in Geography*. 1925, Vol. II, 2. In: Leighly J. (ed.): 1963. *Land and Life: A selection of Writings of Carl Sauer*. Univ. of California Press, Berkeley, 1963.
28. Semple, E., C. *American history and its Geographic Conditions*, 1903; *Influences of Geographic Environment*, 1911;
29. Speth, W., W. (1999). *How it came to be*. Carl O. Sauer, Franz Boas and the Meanings of Anthropogeography. Ephemera Press, Ellensburg-Washington. 268. s.
30. Tuan, Y.-Fu (1974). *Topophilia: A study of environmental attitude, perceptions and values*. New York: Prentice Hall.
31. Туровский, Р. (2001). *Културна географија: теоретические основания и пути развития*. *Културна географија*. – М.: Институт наследия, 2001. (редакторы: Веденин Ю. и Туровский Р.)
32. Веденин, Ю., А. (1997). *Очерки по географии искусства*. М.: СПб, „Дмитрий Благинин“.
33. Vidal, de la Blache, P. (1911). *Les genres de vie dans la geographie. Annales de Geographie. vol. 20.*, 1911.
34. Wylie, J. (2007). *Landscape*. London and N. Y: Routledge.
35. Voiculescu, S., Crețan, R. (2005). *Geografie culturală: teorie, evoluții și perspective*. Timișoara: Eurostampa.
36. Zelinsky, W. (1973). *The cultural Geography of the United States*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.